

Böröcz^{2B}

(a roncsolt ceruzák átlényegülése)

BÖRÖCZ ANDRÁS annak a családnak (genus) *sui generis* fajtája, amelynek egy másik és szintén *sui generis* fajtája Arp volt és maradt. Az elzászi Strasbourgban született HANS ARP Zürichben lett költő és Dada-alapító, Németországban találta ki a véletlen kollázt: összetépett papírdarabkákat hullajtott papírlapra a padlón, véletlen alakzatba, Franciaországban lett belőle a szobrász JEAN ARP és az első *Szürrealista Kiállítás* (1925) egyik létrehozója. Dada versek szerzőjeként lett híres, szobrászként még híresebb. A Hans/Jean Arp név olyan egyedi művészt jelöl, aki egyszerre volt beskatulyázhatatlanul dada és szürrealista, valamint organicista-absztrakt szobrok és reliefek alkotója.

Böröcz András tevékenységének és alkotásainak szemrevételezésére csakis úgy vállalkozhatom, hogy egy ilyen család sajátos, más tagjaitól alaposan elütő tagjának tartom. Arp persze a 19. század végén született, Böröcz 1956-ban. Festőnek készült, végül egyféle szobrász lett, mint MEGYIK JÁNOS. Egy magában nem különleges szakmacsere, de különlegessé válik, ha a háromdimenziós alkotások rejtett ihletője a kétdimenziós műfaj átalakításának, kiterjesztésének, ha tetszik, kudarcosnak érzett jellegének transzformációjához vezet. Ahogyan Böröcznél is. Nem fest, de rajzol, karikaturista humorral, távolságtartón, tréfás-melankolikus hangulatú lírai futamokat fabulálva. Alapanyaga azonban a fa, a ceruza, végül a mindenféle talált tárgyak tárgytalanokká faragása és montírozása.

Ahonnán számomra jött – azon kívül, hogy ugyanabból a gimnáziumból, mint Kukorelly Endre – az Iparterv-háttér. Az összekötözött Lukács-kötet (Az esztétikum sajátossága) könyvmunkái, majd a könyv-balták Lakner Lászlója, a „Jovánográfák” Jovánovics Györgye, Major János groteszk rajzai, Szentjóbby *Hordozható lövészárka*, (1969) Megyik már Bécsben készített pálcika-konstrukciói. A budapesti cenzúra árnyékában megbúvó lakásokon színre lépő rebellis csoportok, mint Halász Péter és Bálint István Kassák Ház Stúdiója, majd annak folytatása Squat Theater néven (Szentjóbbytól) New Yorkban, a 23. utca egyik kirakatos üzletében, az addig gyanútlan járókelők között. A washingtoni Kennedy Center kis kamaraszínházában, jeles díjakat kaptak, Wim Wenders dokumentumfilmet csinált róluk, még Jim Jarmusch *Stranger Than Paradise* (1984) című filmjében is Bálint Eszter játszik, Pista lánya, a 23. utcáról, fél lábával kilépve az avantgárdból. De mindvégig a budapesti lakás-színház lelke, amilyen a 2B galéria lelke is számomra a Bécsi úton,

ahol sűteményeket szolgált fel a család női részlege. *That was the spirit.*

Szóval nem közvetlen Arp. És érdemes, sőt fontos a korabeli verses kötetekre is gondolni, mint *Töredék Hamletnek*, *Egy talált tárgy megtisztítása* (Tandori, 1968, 1973), *Miniciklon* (Balaskó, 1985), *a Valóság édessége* és a *Manír* (Kukorelly, 1984, 1986). Mindezekkel maga mögött és maga körül mondhatja Böröcz: „születtem, elvegyültem és kiváltam”, és, teheti hozzá, hogy amiből a maga különleges módján és összetételében, az elme-genetikai kockadobás véletlenje révén kivált, kiváló is lett. *Sui generis.*

Egy csakis spektrummal jelentkező fénynyaláb sziporkáztatója, aki olyan befolyamatok külvetületeit alkotta kemény munkával, és ezért alkotják őket elmélázó nézői látványokká, amelyek mindössze egy-egy szempillantásra összegezhethők. A bennem keletkező fényjáték a már elmúlt, Múcsarnokban rendezett kiállítás¹ terének terében bóklászás, tehát a szüntelen mozgás, emlékezetem szerint, megfelelkezett, ahogy megfeleltet most írás közben arról a folyamatról, amelyik szüntelen vissza és előre hatoló összegzés. Hiába álltam és állok meg most az emlékezés elmedimenzióiban, mindegyik összegzés úgy hat, mintha lenne rá alkalom az éppen ráeszmélésben.

¹ *Talált és kitalált tárgyak* | Böröcz András kiállítása. Múcsarnok, Budapest, 2018. november 30 – 2019. január 20., kurátor: Kovalovszky Márta, ld. <http://mucsarnok.hu/kiallitasok/kiallitasok.php?mid=9ssetCC7HGlvrGXSmfVImr>

Ezt ugyan mindenféle kiállítás esetében el lehet mondani, de a klasszikusnak nevezettek idea-eidosz összegzését másféle azonoság jellemzi, mint Böröczét, azaz számomra másféle lehet, másféle egyetlen törekvés hangolja össze, mint az olyanokat, amelyek virtuális tényezőit csakis az abszurdítás szurdításán, azaz süketségén át percipálhatom, ténylegesíthetem, akárhányszor is futólagosan. „Nem érted, süket vagy?” „Igen. Süketségemen át hallom a kontúros foszlányok diszharmóniájának zsongását, az egyszerre-zsongást.” Vibrál, és érezni, nem eklektika.

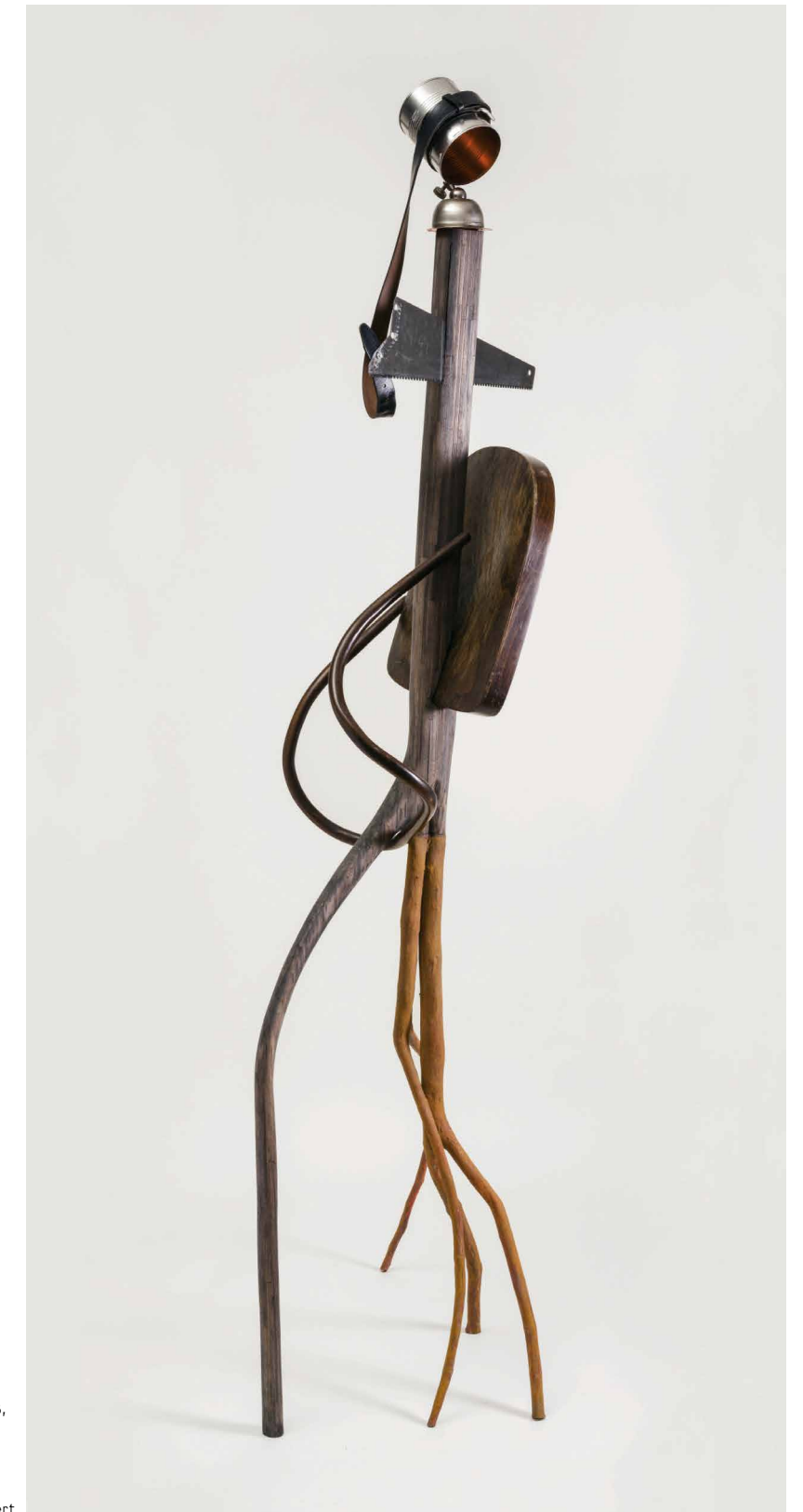
Még mindig bevezetesként szeretném jelezni, hogy a jelenleg a Ráday utcában található 2B Galéria kiállítása nemcsak a 2B ceruzára utal, hanem a két Böröcz fivérre, és arra az egykori 2B Galériára a Bécsi úton, amelyik egyben a Böröcz család lakása is volt. Apjuk is ott ült, jól emlékszem az alkalomra, abból vált ki a 2B, amikor szükké vált a magánlakás, és meg is kezdődhetett a szabad magánélet és a magángaléria. Aki Böröcz LÁSZLÓTÓL-Lacitól elvitatná az alkotót, mivel ő csak egy galériát alkot, megfelelkezik arról, ami egzisztenciális.

Kiállítható alkotások, kiállító-terem és a kiállítások mulékony alkalmainak fénytörései nélkül elképzelhetetlenek, és a magánlakhelyek magángyűjteményeinek muzeális értékke statuuálása után elengedhetetlenül szükséges *szabad* helyek. Időleges és közönségileg-közösségileg látogatható jóshelyek, ahol és ahonnan később ki-ki magának jósolhat emlékezést. A 2B Galéria ezért maga is összegezhethetetlen egy-egy létező ember életében, hiszen ki-ki élete, ahogyan a szétszóródó sokaké is, új meg új összegzések számlálhatatlan pontjait rakja és végzi, alkot és veszjt és ámit. Kecsegtet.

A 2B megnevezés pedig, amennyiben egy ceruzafajtára vonatkozik, maga is többszörös nyalábot jelez. Mindenekelőtt kétfélet: számot és betűt fog egybe, és míg a számot hatványozni lehet, a betűt nem. „Azt hiszi”, mondta egykori gimnáziumom tanára, amikor kifakadt az egyik tanórán, „a főneveket ragozni lehet: tinta, tintább, legtintább?” Ceruzánál a „B” a fekete árnyalataira utal, és az árnyalatokat csak sokszorozni lehet, hatványozni nem. A „2” viszont a grafit keménységének egyik fokozatát jelzi, a szám tehát ezúttal fokozható jelző, és nem a fára vonatkozik, amibe a grafitot töltik, illetve amit a grafit köré két (géppel) faragott farészből ragasztanak egyggyé, és aztán a ragasztás

leplezésére lakkal vonnak be. A hegyezhető ceruza mégis és varázslatosan egy. Amiként Böröcz is, aki kemény is tud lenni, és lágy is. A Böröcz-alkotások az ő számos és számtalan árnyalatainak valamelyike.

A ceruzát hangsúlyozni kell, hiszen Böröcznél eléggé hangsúlyozott és jellegzetes. Ő ceruzákat *roncsol* anyaggá, hogy aztán precíz és filigrán alkotásokká lényegítse őket át, így nemesülnek köznapiságukban az alapanyag színváltozásaiá, a fa alkímistájának opuszaivá, bölcsek lehetséges fakövületeivé. Hadd mondjam bölcsnek, ne okosnak, ügyesnek, invenciózusnak, hogy hozzátehessem: munkáit egyúttal a humorostól az ijesztőig derengő neo-rokokó burjánzás jellemzi, a fekete humor, a borzalom

Böröcz András
Hegeőművész, 2018,
laminált, faragott
ceruzák, kozoág,
talált tárgyak,
197 x 60 x 50 cm
© Fotó: Áment Cellért

Böröcz András
Demeter, 2017, kozoág, laminált, faragott ceruzák, 100×165×30 cm
 © Fotó: Áment Oellért

mosolya, amikor maga a borzadás mosolyog, és nem cinikusan, nem is álszentként, hanem a létezésnek azzal a létezők kínjából előderengő mosolyával, ami enyhíti a kint, kifejezi, anélkül hogy leplezné. A megnyilatkozás mosolya ez, amely szülés után asszonyokon csillan, a fájdalom jelein átsugárló mosoly az anya még verejtékes arcán. Csak Böröcz alkotásain, hiszen művésziek, nincsen verejték.

A szürrealista fekete humor (André Breton) a német korai romantikára emlékeztet, annak volt kései leszármazottja Mary Shelley *Frankensteinje* és még később Charles Baudelaire E.T.A. Hoffmann tökéletes humorát méltányló esszéje, amitől csak egy ugrás az *Ubu roi*. Azért is figyelemzettek erra a 18. század végi és 19. század eleji bizarr romantikára, mivel a ceruza, a szobrászatban alkalmas kövel, agyaggal, gipsszel, festékekkel ellentétben, modern találmány. Az osztrák JOSEPH HARDTMUTH 1790-ben találta fel, tőle függetlenül a francia NICOLAS-JACQUES CONTÉ 1795-ben, de a jövő tekintetében mégis a Kohinoor máig uralkodó hagyományává nemesedett Hardmuth találta ki, hogy a grafitot agyaggal vegyítve égetni kell és vegyíteni úgy érdemes, hogy le lehessen gyártani a B-től a 9B-ig terjedő puhaság és a H-től 9H-ig terjedő keménység fokozatait. Ehhez a rövid grafitológiai megjegyzéshez tartozik, hogy a „Graphit” szót ABRAHAM GOTTLÖB WERNER varázsolta 1788-ban a görög *graphein* vagyis írni szóból. Bár magát az anyagot az angliai Borrowdale-en fedezték fel 1564-ben, sokáig csak hasították és onnan szállították mindenfelé, monopolhelyzete volt, de már jó ideje Ázsiából kerül Európába, ahogyan a fa Dél-Amerikából: igazi ötvösmunka a ceruza, ha gyárakból kerül is a kereskedelembe. Vagyis, Böröcz jellegzetesen faragott konstrukcióinak anyaga is modern.

Fát szerez innen-onnan, de az írószerszámot nagy mennyiségben vásárolja, vagyis szerszámból roncsol magának anyagot, azt dolgozza meg.

Böröcz alkotásait, és nemcsak a ceruzákból, hanem a pusztai fából faragottakat is, nemcsak Dada és Szürreál származékoknak, minimalista konstrukcióknak is lehet nevezni. Minimalista monumentumnak, hiszen még a legnagyobbak is minimalisták: a vasúti kocsi a benne függő akasztottakkal azért is olyan nagy hatású, mert valódi vasúti kocsihoz és függő emberalakokhoz képest kicsi, ami, ha festve lenne, kicsi is maradna. Mindezeknek a tényezőknél az együttese teszi, hogy Böröcz András kirí mindegyik besorolás címkéi közül. És történik ez a maga szerény, semmiképpen sem hivalkodó módján, ami látvánnyá nézhető és élhető meg, egy még mindig modern művészet, anélkül, hogy annak kvintesszenciája vagy eklektikus halmaza lenne. KOVALOVSKY MÁRTA „szelíd kajánságnak” jellemzi Böröcz alkotásait Erdély Miklós „fenyegető, nyomasztó és

provokatív” műveivel szemben, holott ez a három utóbbi jelző a legtöbb Böröcz-alkotásra is áll. Ezek egymással ellentétes tulajdonságok-hatások együttese, variációk egy témára, esetleg témát rejtő improvizációk. És mi lenne a rejtőző téma, a Böröcz-téma? De ki választja el a táncot a táncoló táncostól – kérdezte versében az ír-angol költő Yeats, aki ezzel egyúttal az olvasás és hallás folyamatában keletkező ír-angol nyelvű versre is célozhatott.

Eddig a bevezetés.

A ceruza mint fa, például Böröcz *Demeter* (2017) című alkotásában egy göcsörtös, magára hajló faág, és az a szakasz, ahol magára hajlik, a halott faág két részét illeszti egygyé ceruzákból faragott tapasztott és csiszolt hegesztéssel a Föld Istennő nevében. Holtában így vált elevenné, megszólíthatóvá abban, aki poétája, vagyis csinálója volt, és akinek látványában poétája lehettem és lehetek ma is.

Egy másik variáció a *Desirée* (2017) nevű, magyarul maga a vágyott (nő). Ezúttal nem az Ádám bordájából faragott, ahogyan nem is az ótestamentumi Isten alkotása, aki a férfit agyagból gyúrta-formálta: a rájátszás rájátszik a rájátszásra, nem reflektál; a játék eredménye háromdimenziós, nem reflexió. Ez is magára hajló faág, és vizsgálódás nélkül szintén észrevehetetlenül két halott rész varrat nélkül egybe simuló egygyé-hegesztése, de elágazásaik sokasága sokkal jobban leplezi kétféleségüket.

Közeledek ahhoz, amit Böröcz önhatványozódásának vélek, alkotásaiba eredő jellege erejének. Meghatározásától továbbra is tartózkodni kényszerülök.

Ez a beszéd méltánylás, nem dicséret, nem is értékelés, ahogyan a tölgy sem dicsőbb, mint a fűz vagy a jegenye, az *Iliász* sem, mint a *Hamlet* vagy a töredékben hagyott *Tulajdonságok nélküli ember* – ezek mindegyike *autochton*, magyarul „a földből magából való”. Ez a föld pedig a Föld és környezete, a Nap és a naprendszer nélkül (már) képzelhetetlen, gondolhatatlan, megélhetetlen.

A bevezető ezzel már a tárgyalás tárgyának tárgyatlanításába került, egyszerre kerítésen belülre és kívülre, helytelen helyre és így helyesen. Hiszen a papír nem a kiállítás, és nem az elmébe beállítás tere és ideje, ezzel a dilemmával birkózott és birkózik, aki ezeket írja és írta, ahogyan az is, aki olvassa.

Nem lehet vitatható, hogy Böröcz András önhatványozódásának alapja a ceruza.

Ezért tőle is elválaszthatatlan a keménység és a lágyság, a komolyság, a humor, és a magában is kettős ironia, hiszen költői is, nemcsak retorikus. Ezek egyike sem önös, nem komolykodás, nem humorizálás, nem ironikuság. Együtt-alkotó. Első pillantásra pofon, nem reflexió. Aki nem vállat rándít, vagyis nem rázza le, azt első pillantásra meghunyászkodásra vagy dacos haragra ingerli, az arra következő érzékeny eszmélkedés folyamatában viszont önhatványozásra. (Mindig egy ember hatványoz, nem a szám hatványozódik.)

Akad Böröcznek egyetlen ceruzából faragott alkotása, meghatározó azonban nála a ceruzák egybemontírozottságából alkotott egység. Nyilván konstruál, de aztán a kivitelezésben alakít, megdolgoz. Az egyetlen ceruza faragása sem egyetlen faragás, és az egyetlen ceruza sem áll Böröcz keze alól kikerülve magában, nem monomikromű. Mindig mikro, akkor is, amikor kiterjedésében nem kicsi és nem filigrán, mert akkor is mintegy kicsinyítő prizma, mikroszkóp alatt valami monstrózus nagyé, mint az *Akaszttottak* (1989–1990). Mindig van környezete, olykor belkörnyezet, napárnyék révén, ami olyan aura, amelyiket az alkotás maga vet maga köré. A montírozás – és esetleg keletkezése folyamatában összeálló magja, a konstruálás? – nemcsak ceruzákból egyesülhet, állhat össze Böröcz keze alól, és nemcsak filigrán lehet, akkor is, ha az említett módon nem mini. A 17 egy-egy darab fából faragott *Akaszttottak* nyakán a vastag és világosabb és nem fából faragott kötél, és az, ami a tizenhét lógó alakot együvé helyezi, az oldalaitól lemeztelenített vasúti kocsi keret-doboza, maga is része az alkotásnak, amelyik, amennyiben mono-mentális, hatásában a filigrán munkák között monumentális.

Horatius „exegi monumentum” kifejezése arra vonatkozik, amit magyarul életműnek mondunk, az a francia *oeuvre*, a latin *opus*, ami egy-egy műre is vonatkoztatható. Az *opus dei* mintájára mondhatjuk: *opus homini*, hiszen egy lángész (*genius*) isteni lehet: egyetlen egész.

Böröcz Andrásnál az egyetlen egész (számomra, általam) meghatározhatatlan, ahogy a „Horatius” megnevezés sem meghatározás, hanem egy egyedinek névvel, a Gazda nevével el- és körülkerítése: „a gazda bekeríti házát”, írta Babits.²

Az önhatványozódás egyik bizonyítéka, szerencsére csak az egyik, a performanszok hűlt helyeinek (a kiállítás katalógusában olvasható) felsorolása, amelyeket ugyanegy élő-eleven ember alkotott, ahogyan azt egykor a *commedia del'arte* mimesei tették, vagy a 20. században a francia pantomim művész Marcel Marceau. Időben a kettő között az improvizációk mesterei, mint Chopin, Liszt, Paganini, később Miles Davis. A hírnév is az alkotások hűlt helyét visszahagyó monumentum, légből-kapott, de tüdőmegjárta légből. Böröcz hírneve, szerencsére, nemcsak ilyen, hozzá tartozik a különféle helyeken föllálítható többi. Ahogyan azok az eddig kései szürreál, valósföldről valós montázsok, amelyeket ő dada-módról talált tárgyakból alakított szürrealistán egygyé, „talált és kitalált” tárgyakká.

A Műcsarnokban rendezett kiállításnak ez a magyar elnevezése – *Talált és kitalált tárgyak* – közel sem volt olyan jó, mint az eredeti angol „non-objective objects”, jobb lett volna a „nem-tárgyilagos tárgyak”. Hiszen az angol lehetett volna „subjective objects” is, ami azonban nem jelenthetné egyúttal azt is, ami fontos, hogy ugyanis „nem-tárgyi tárgyak”. Ez utóbbi, tehát az angol eredeti, Malevics „tárgyatlan világ”

² Czigány Lóránt és Siklós Istán így nevezte egymást „Lóránt gazdának” és „István gazdának”, amennyiben ők voltak a londoni Szepsi Csombor Kőr alapító gazdái. Olyan köré, amelyiknek tagdíja nem volt, tagja az lett, aki belépett egy-egy programra és megadta a címét, vagyis emberi változatban olyan kör volt, mint Cusanus Istene: középpontja mindenütt, körfogata sehol, emberi változatában tehát ott, ahol szívesen meg-megdobbant. Helye a londoni lengyel klub volt, vagyis nem a hely tulajdonosa rendezte. Említem, hogy emlékeztessenek a külföldi magyarság, a „nyugati”, létrehozott ilyen szabad szerveződést is. Böröcz így volt leleményei gazdája már keleten is nyugati.

Bórcz András
Akasztottak, (17 figurából álló dobinstalláció), 1989-90, faragott platánfa, kótél, 310 × 200 × 200 cm
© Fotó: Rosta József

gondolatán fordított egyet: Bórczéi olyan tárgyak, amelyek nem tárgyak, *attól függetlenül, hogy a világ milyen*. Ezzel elkerülte a „műtárgyak” és a „műalkotások”, vagyis a művészet megnevezést is egy olyan korszakban, amelyikben kérdéssé vált, hogy mi is a művészet. A magyar szó nyelvújítói alkotás (1787). Más nyugati nyelveken a latin *ars* népnyelvi változatai (art, arte, Kunst) az emberi *képesség* gondolatát fejezte ki régóta, mint az érzékiséget, az érzést és a gondolatiságot egyaránt magába foglaló technikát. Az *ars poetica* megnevezésben is, hiszen mást jelentett, még nem foglalta magában a mára kissé levitézlett poézist, poétikusságot, költőiséget. Ezért lehetséges megkülönböztetni egy műalkotásban a tárgyat és az alkotást, egy festményben a falra akasztható tárgyat és a nézőben keletkező művet (amelyik nem mindegyik odanézésben keletkezik). Az előbbit el lehet adni, az utóbbit nem, holott az előbbit az utóbbi miatt szokták eladni és megvenni (olyanok is, akiknek nem az odanézés az érdekük, hanem a pénzérték). Az előbbit lehet hamisítani, az utóbbit eredetinek vagy hamisnak csak vélni és megítélni lehet. Bórcz alkotásai is így tárgyak és nem-tárgyak, hiszen nem tárgyaknak készültek a nem-tárgyakat megélni vágyó emberek számára. A nem-megélni vágyó nézők,

Bórcz András
Rózsaszín akt, 2000, faragott ceruzák, mahagóni, laminált ceruzadoboz, grafitrajz kézzel merített papíron, 35 × 62 × 10 cm © Fotó: Áment Gellért

akik elmennek megnézni őket, félrevezettek, esetleg hipokriták: ámulatot sóhajtának álmélgodás nélkül. Bórcz alkotásainál a félrevezetettek érezhetik magukat becsapottnak, ha nem találják azt, amit ők művészetnek neveznek. Ez nem egyszerűen ízlés dolga, az ízlésnek ugyanis nincsen metafizikája, míg egy műalkotásnál van, ha az alkotás más, mint a tárgy, ahogyan egy zenei vagy nyelvi kotta is más, mint ami egy emberben saját magának hangzik.

Bórcz alkotásainál ez a megkülönböztetés elkerülhetetlen, a látvány maga provokál rá, ahogyan nézőket magasugrásnál a lécc, amelyik vagy leesik vagy nem, és ha nem, attól még nem lesz győztes az ugró, csak lehet. A nézőnek is ugrania kell. A dada azért volt és maradt jelentős, mert a nézőnek nemcsak azt kellett és kell ma is éreznie, hogy ugratják. Van pozitív meglepődés és van negatív meglepődés. Senki sem drukkolt azért, hogy a magasugró lerúgja a léccet; ha van benne együttérzés, együtt csalódik az ugróval. Az ugratás akkor pozitív, ha van hozadéka, és Bórcz alkotásainál szinte mindig van. A játék, ha tényleg az, a játszóknak és az együtt-játszóknak sohasem üres, a játszóadás eseménye mindig egyedi, mindegyik pillanatban, és mi sem gyakoribb, mint a figyelmetlen pillantás, meg az üres.

A félrevezetett, illetve magát félrevezető néző pillanthat úgy, hogy azt látja, Bórcz nem jó szobrász, nem tanulta meg kellőképp a szobrászat mesterségét, ahogyan ezt írta is valaki, aki nem arra összpontosította pillantása figyelmét, mint amire ténylegesen nézett. Ezért nem is láthatta azt, amit láthatott volna, a komolynak, a humorosnak és

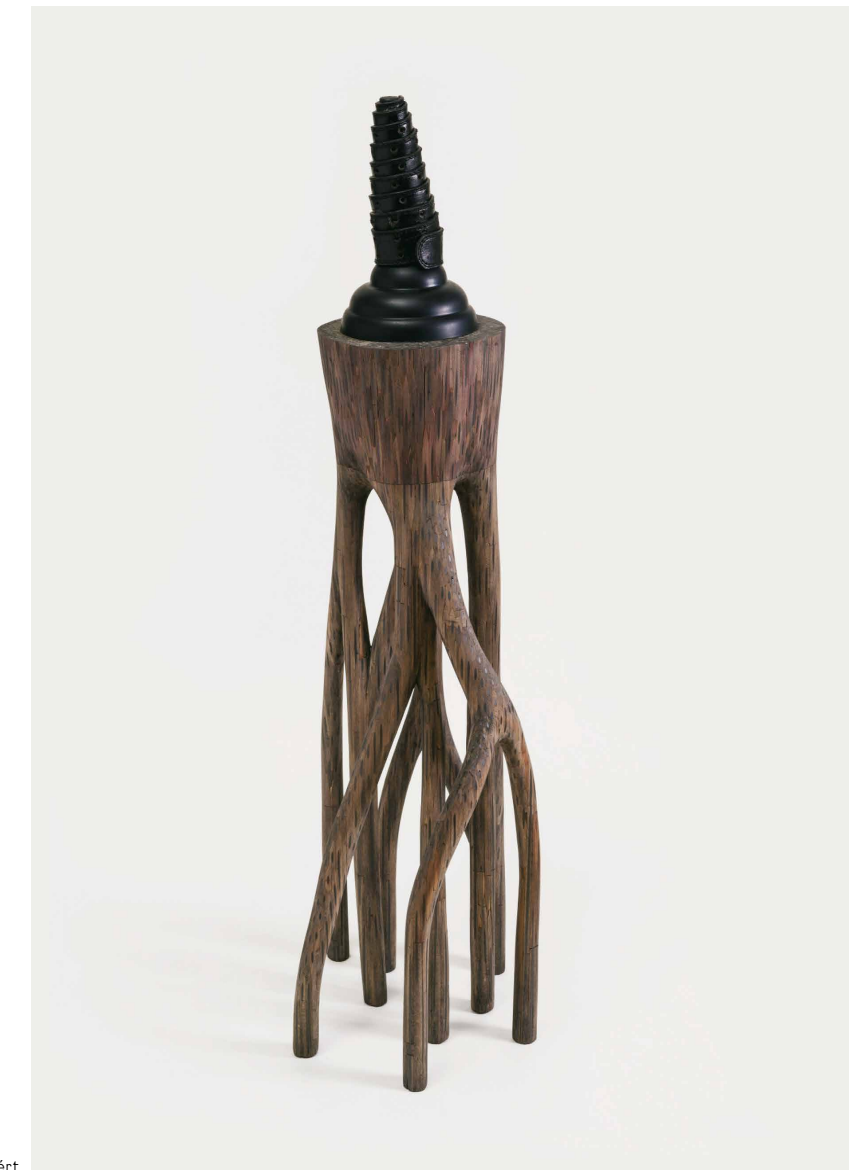
az ironikusnak olyan együttesét, amit szétcincálni nem érdemes, arányaikat elemezni lehet, méricskélni aligha. A megrendülés komolysága magában foglalhatja a humort és sohasem nélkülözheti a művészi ironiát, ami egészen más, mint a retorikus, nem azt érti: *hülye*, amikor azt mondja: nagyon okos, hanem azt teszi, érezteti, hogy például: *ezek az akasztott ember-alakok nem akasztott emberek, de nem is az allegóriájuk, de pusztán képük sem, hanem megalkotott pusztán képek: érintés nélkül ütődés nekik*.

És kinek jók Bórcz alkotásai? Annak, aki szereti őket, aki vonzódik hozzájuk, ahhoz vonzódik, hogy *tőlük*-el. Nem azonosulásra csábít, hanem önismerésre. A pillantás nem egy orgazmus sötétje vagy villanása, hanem nyugtalan megnyugvás múlt teljessége. Magyarázat, azaz felvezetés segíthet, ha azonban mindössze segít, akkor csak ötlet, nem az, ami meglepve-hökkentve, vagyis érződve meg is ráz. Hagyományos kifejezéssel: a gyönyörű olyan szép, amelyik fenséges is egyben, William Blake kifejezésével: „beauty is exuberance”, a szépség túlaradás, illetve a szép, akkor igazán szép, ha túlaradó. Túlarad a látvány a tárgyon. A szökőár viszont csak akkor szép, ha nem mossa el a partot, ha nem szörnyű. Bórcz alkotásai nekem sohasem szörnyűek, olykor tetszenek, olykor zaklatnak, olykor, de ritkán, érdektelenek, vagy csupán érdekesek. Ami érdekes, megérint és tovahullámzik: „locsog a felszín, hallgat a mély”.

Mit szeret, kérdelem most magamtól, aki (ami?) szereti Bórcz alkotásait, „Bórczöt”? Csak körülírásokkal szolgálhatok. Az *Akasztottak* esetében: egyetlen akasztott ember-figura nem kevesebb lenne, mint sok, hanem más. A faragott fa-arcok a fanyakakra tekert, rájuk rétegesen csavarodva szoruló vastag és világossárga kenderkötél kontrasztjával egyszerre halott élők arcai, nem halotti maszkok. Egyedi emberarcok sápadtra csiszolt fa-bőr hallgatása visszhangzik bennem kívüli látvánnyá. A sorozó, függő testek és fejek közötti rések egymás mellé halmozódása egyszerre különíti és egyesíti a megnyúló nyakak, lecsukott szemek és görcsbe rándult kezek mozdulatlan ütéseit. Látomás összegezhetségtelen ember-halálról – a meghalás még nem halál, a halott már nem az – és az emberi kegyetlenségről, egyszerűségében túl minden állati-vadállati dúláson, pusztuláson, hiszen az emberi kegyetlenség a tettes és az áldozat egysége, egységük diszharmoniója.

Egészen másféle példa a *Hordók szabadságon* című rajz, amit magam inkább vakációnak mondtam volna. Hordótestű emberek strandon, víz mellett, vízben és víz fölé lógó lábbal vakációznak, ahogyan hordók tehetnék, amikor nem kell pincében borral feltöltve őrt állniuk, amikor nem ízes nedűt kell őrizniük, hanem szabad semmivetésben leledznek. Egyszerre humoros, zavaró kép, elfogadásra készlet, még a partszegélyen ülve horgászó egykedvű hordó-ember is, a rajz-adta mozdulatlan csend lebegésében, inkább mélán szórakozik, mint renyhe.

És egy harmadik példa, *Bábel* (2015). A nyelvzavar helyett tárgyak zavara: talapzattá formált és csiszolt ceruza fa-grafit-építményen fekete véccé-pumpagumin magasba vékonyodva csavarodó fekete öv tekeredik magasba csúcsosodón, egy, a festő Brueghel Bábel tornyára emlékeztető alakzat. Valóban bábeli, ha a megpillantott és bepásztázott összetevőket megnevező szavak ugranak elő és rakódnak egyetlen kifejezéssé, beszédhang-kísértetté az emlékezés aktivitásba rúgott csendjében. Nézem a csend kakofóniáját, azt, amit látva hallok és meghallva látomássá nézek: egy emberi tevékenység szellemes örületét. Mosolygok és furcsálkodom magunkon. És egészen máshogyan, mint amikor felidézem, milyen is *Louise szív* (1993) sok karsú lábakon két egyenlőtlen kamerájával a magasban, bámulatos-ámulatos Jézus szívén innen és túl, ahol is se Jézus, se szív, se Bórcz, se gyönyörűre csiszolt ceruzafa-montázs, csak egy számomra megnevezhetetlen látomás látványa, csoda. Csodás tréfa, tréfás csoda, lenyűgöző játék, felszabadít.

Bórcz András
Bábel, 2015, laminált, faragott ceruzák, bőr öv, 104 × 35 × 35 cm
© Fotó: Áment Gellért